

FRANJO EMANUEL HOŠKO, *BISKUP VRHOVAC IZMEĐU BAROKA I LIBERALIZMA*, Zagreb, 2007., str. 218.

Biskup Maksimilijan Vrhovac jedna je od ključnih ličnosti crkvenoga, političkog, društvenog i kulturnog života Banske Hrvatske koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Bilo je to doba sveobuhvatnih reformi državnoga prosvjetiteljstva pod imenom jozefinizam, prema Josipu II., iako su te reforme bile započete još za vladanja njegove majke Marije Terezije. Vlast u Beču njima je nastojala izmijeniti gotovo sva područja života svojih podanika, u duhu državnoga prosvjetiteljstva, s apsolutizmom i snažnom germanizacijom. Među reformama posebno su bile značajne one vezane uz crkve i vjere. Povlastice crkvenih redova i pojedinih samostana bile su takve da su ih pretvarale u “države u državi”, što duh apsolutističke vlasti nije nikako mogao prihvatiti. Umjesto samostana, jozefinskim su reformama utemeljene mnoge župe, jer se držalo da je uloga župnika u prosvjećivanju i ukupnome ustroju crkvenoga i građanskoga života nezaobilazna. Imovina ukinutih redova predana je zakladama za unapređivanje obrazovanja i potporu siromašnih župa. Zbog toga je, govoreći o djelovanju M. Vrhovca, potrebno značajnu pažnju posvetiti i tome pokretu.

Maksimilijan Vrhovac rođen je 23. studenoga 1752. u Karlovcu. U Beču i Bologni studirao je filozofiju i teologiju, nakon čega postaje vicerektorom i rektorom sjemeništa u Zagrebu te profesorom dogmatike na zagrebačkoj Akademiji. Josip II. uzdigao ga je do časti rektora središnjega teološkog sjemeništa u Pešti, gdje Vrhovac upoznaje vodeće osobe tadašnjega političkog života, upoznavajući se i s mađarskim nacionalnim preporodom, što ga potiče na sličnu akciju i u Hrvatskoj. Godine 1787. imenovan je zagrebačkim biskupom, čime počinje i najvažnije razdoblje njegova djelovanja, na crkvenome, političkom i kulturnom planu.

Različiti aspekti djelovanja biskupa Vrhovca bili su temom mnogih rasprava, članaka i knjiga, a jednu od njih napisao je franjevac dr. sc. Franjo Emanuel Hoško, redoviti sveučilišni profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu – Teologije u Rijeci te gostujući profesor Filozofskoga fakulteta u Rijeci. Jedna od njegovih glavnih istraživačkih preokupacija jest jozefinizam u Hrvatskoj, pokret koji je stigao ovamo koncem XVIII. st. i utisnuo trajan biljeg životu Katoličke crkve na

hrvatskim prostorima. Prema dr. Hošku, domaći proučavatelji crkvene povijesti okarakterizirali su jozefinizam – koji je težio uspostaviti državnu Crkvu – kao nastavak razdoblja katoličke obnove u duhu Tridentskog sabora. Naime, tvrdi Hoško, hrvatski crkveni historiografi nisu još uvijek prepoznali povezanost jansenizma (prema nizozemskome biskupu Corneliusu Jansenu s početka XVII. stoljeća, čiju je sljedbu Katolička crkva osuđivala) i ranoga jozefinizma te njegovo prerastanje u obnovljeno kršćanstvo unutar programa jozefinizma. Kako ističe, proučavatelji Vrhovčeva djelovanja smatrali su ga jozefinistom, no nisu suglasni oko raspona njegova prihvaćanja i korištenja jozefinizma. Hoško se ponajprije bavi njegovim crkvenim djelovanjem te otkriva u kojoj je mjeri Vrhovčeva djelatnost bila prožeta jozefinizmom, a koliko pod utjecajem Tridentskoga sabora.

Knjiga dr. Hoška podijeljena je u pet poglavlja nastalih na temelju njegova temeljitoga dugogodišnjeg istraživanja. U uvodnome poglavlju *Biskup Vrhovac – velikan hrvatske prošlosti* polazi od Vrhovca i njegova vremena u istraživanju crkvenih povjesničara, spornih događaja iz Vrhovčeva života i prateći njegovo društveno, kulturno i političko djelovanje. Slijedi *“Zagrebačka škola” ranog jozefinizma*, s razotkrivanjem idejnoga sustava jozefinizma u suvremenoj historiografiji, njegove dvije sastavnice te podupirateljima i učenicima jansenizma iz Zagreba, zatim *Lik svećenika zagrebačke biskupije za biskupa Vrhovca* s odgojem i obrazovanjem svećenika u vremenu jozefinizma, promjenom lika i položaja svećenika u tome vremenu te Vrhovčeva literatura i uredbe o svećeničkoj duhovnosti. Autor se osvrnuo na *Pastoralne obveze župnika u zagrebačkoj biskupiji za biskupa Vrhovca*, i to zagrebačku biskupiju na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće, temeljne pastoralne dužnosti svećenika prema vjernicima i slavljenje otajstva vjere. Prostor je posvećen i *Obredniku i molitveniku biskupa Vrhovca o nekim oblicima pučke pobožnosti*, konkretno Vrhovčevu *Rituale romano-zagrabiense* i Branjugovu *Rituale zagrabiense*, Vrhovčevim *Molitvama* i Petretićevu katekizamsko-molitveno-pjesmaričkom molitveniku te oblicima pučkih pobožnosti u Vrhovčevim spisima. Posljednje poglavlje posvećeno je *Katekizmima Vrhovčeva vremena*, i to Vrhovčevim odlukama i uputama o katehizaciji, povijesti jozefinističkog *Austrijskog katekizma* i vjerskim istinama o Bl. Djevici Mariji i marijanskome štovanju prema *Austrijskome katekizmu*.

Zbog otvorenoga otpora mađarizaciji u kojemu se Vrhovac posebno isticao te zbog njegove ustrajne borbe za neovisnost i ujedinjenje hrvatskih zemalja, smatra se, vidljivo je iz Hoškova djela, pretečom ilirskog pokreta, nastaloga u prvim desetljećima XIX. stoljeća, kada se javljaju težnje za nacionalnim oslobođenjem hrvatskih prostora od stranih nacionalizama, prvenstveno mađarskoga. Iz pokreta koji 30-ih godina poprima sve izrazitije oblike, nastojeći dati biljeg cjelokupnome

hrvatskom javnom životu, rađa se hrvatski narodni preporod. Pokreću ga mlađi obrazovani ljudi koji su težili nacionalnom osvještenju svih Južnih Slavena Habsburške Monarhije. Tome je prethodila opasnost od apsolutizma koju je domaće hrvatsko plemstvo osjetilo za vladavine Josipa II. te strah od francuske građanske revolucije, koja ih je navela da na zasjedanju Hrvatskog sabora 1790. g. predaju dio svojih političkih i financijskih ovlasti ugarskoj vladi u Pešti, što je bio znak slabosti Hrvatskoga sabora, bana i cjelokupnoga plemstva u odnosu na mađarsko plemstvo. Banska Hrvatska tako gubi svoj poseban državnopravni položaj i mogućnost da samostalno donosi političke odluke. Iduće godine u hrvatske je škole uveden mađarski jezik kao neobvezatan predmet. Mađari su krenuli u odlučnu akciju, prepoznavši trenutak kada su mogli stvoriti mađarsku državu od Karpata do Jadranskoga mora, preko kojega bi obavljali trgovinu s udaljenim zemljama i tako brže razvijali gospodarstvo. Smatrali su da bi u toj prostranoj državi postojao samo jedan narod i samo jedan jezik, mađarski. Stoga su na zajedničkom ugarsko-hrvatskome saboru u Požunu zahtijevali uvođenje mađarskog jezika u sve urede, kao i to da se taj jezik uči u hrvatskim školama kao obvezatan predmet. Hrvatski zastupnici na zasjedanjima zajedničkog sabora grčevito su se branili protiv takvih mađarizatorskih težnji. Nisu dozvolili uvođenje mađarskog jezika nego su se uspjeli izboriti da se kao službeni jezik u Banjskoj Hrvatskoj i dalje koristi latinski jezik. Osim latinskoga, u tadašnjoj je Hrvatskoj u uporabi bio njemački jezik, kojim su se služili viši slojevi u svakodnevnoj komunikaciji, a talijanski jezik u ostalim područjima, u austrijskoj Istri, na kvarnerskim otocima i Dalmaciji. Hrvatski jezik među obrazovanim se svijetom rijetko koristio. Najčešće su ga koristili svećenici i neobrazovani slojevi stanovništva koji nisu bili u prilici naučiti njemački jezik. Potkraj XVIII. i u prvoj polovici XIX. stoljeća glavnu riječ u političkim zbivanjima imalo je plemstvo, ali s vremenom sve više jača i uloga građanstva, posebno inteligencije. Hrvatski sabor na svojim je zasjedanjima u prvoj polovici XIX. st. zahtijevao ujedinjenje hrvatskih zemalja. No takvi zahtjevi nisu mogli biti ispunjeni. Hrvatske su zemlje ostale razdijeljene. Biskup Vrhovac ostao je upamćen kao kulturni mecena i jedan od najvećih dobrotvora.

U političkome djelovanju, kako smo ranije naveli, Vrhovac je značajan po sprječavanju da se službeni latinski jezik zamijeni mađarskim te pothvatu kojim je nastojao unaprijediti hrvatski jezik. Naime, biskup je kupio vlastitu tiskaru u kojoj je edirao knjige, kalendare, proglose i prigodnice na hrvatskome jeziku. U isto je vrijeme započeo prikupljati stare knjige i rukopise stvorivši bogatu knjižnicu te znatno obogativši biskupski arhiv. Pokrenuo je sakupljanje i bilježenje narodnih poslovice, riječi, pjesama, priča te prikupljanje drugog kulturnog blaga, što ga svrstava u red zaslužnih za promicanje korpusa hrvatske usmene književnosti. Njegovom je zaslu-

gom izgrađena i prva javna bolnica u Zagrebu. Nakon propasti mletačke vlasti u Dalmaciji potkraj XVIII. stoljeća, promicao je ideju o ujedinjenju Dalmacije i Banske Hrvatske, inicirao gradnju prometnice između Karlovca i Rijeke s odvojcima za Bakar i Kraljevicu, izgradnju i otvaranje sirotišta za nezbrinutu djecu u Zagrebu i još mnogo toga, po čemu je do danas trajno upamćen. Preminuo je 16. prosinca 1827. u Zagrebu, gdje je i pokopan u prvostolnoj crkvi.

Dr. Hoško zaključuje da je Vrhovac još za vrijeme studija u Beču prihvatio kasni jansenizam i da je nakon dovršetka studija teologije postao pripadnik "zagrebačke škole ranoga jozefinizma" na tragu crkvene obnove. U Zagrebu je postao član slobodnozidarske lože, što je, smatra, jasan dokaz da je tražio ne samo promjene na crkvenome području, već i u društvenome i gospodarskom pogledu. Vrhovčevo povezivanje jansenizma i slobodnoga zidarstva Hoško objašnjava time da "od jozefinizma Vrhovac nije mogao ni želio pobjeći jer mu je bilo jasno da se pred jozefinizmom kao državnim oblikom prosvjetiteljstva može samo vratiti u prošlost baroknog katoličanstva koje je jozefinizam posve odbacio (...) Pripadnost pak slobodnim zidarima čuvala ga je od uloge državnog činovnika jer mu je pružila društveni ugled i zaštitu od državnog apsolutizma (...)". No, pripadnost zidarima u jednome mu je trenutku i naškodila. Bilo je to koncem XVIII. stoljeća, kada su vlast obračunavala s urotnicima koji su namjeravali u Monarhiji provesti ideje jakobinaca. Ipak, ta ga afera nije obeshrabrila, te i dalje prihvaća obnovljeno katoličanstvo poteklo iz perioda kasnoga jansenizma s idejom oslobađanja Katoličke crkve od baroknoga katoličanstva, kao i zalaganje za crkvenu obnovu. Tada radi i na sprečavanju utjecaja liberalizma među hrvatskim katolicima. Pozivajući se na zaključke Tridentskoga koncila, na prvo mjesto stavlja odluke vezane uz pastoralnu svećeničku službu, no upozoravao ih je također da "u službi naviještenja prije svega traže svoje zadovoljstvo i prema njemu određuju svoju duhovnost".

Njegova se sklonost jansenizmu, tvrdi Hoško, može primjerice vidjeti i na temelju prihvaćanja jansenističkoga priručnika *Memoriale vitae sacerdotalis* (Zagreb, 1803.) koji je preporučio svojim svećenicima Zagrebačke biskupije. Dodaje: "valja imati na pameti da je jansenizam Vrhovčeva vremena zapravo austrijski kasni jansenizam koji se kao obnovno katoličanstvo pretočio u sustav jozefinizma u shvaćanju odnosa države i Crkve, a ne jansenizma kao teološkog mišljenja u prethodnom vremenu". Za svoje je svećenstvo priredio i obrednik te molitvenik naglašavajući od svećeničkih zadaća naviještanje i propovijedanje, kojima bi vjernicima objasnili smisao određenih sadržajnih oblika. Analizirajući Vrhovčeva pisana djela, Hoško zaključuje o njegovoj namjeri liturgijske obnove, koja se temelji na "razumijevanju bogoslužnih čina koje će svećenici pružiti narodu kod dijeljenja sakramenata".

Također, jozefinistički katekizam koji Vrhovac zagovara predstavlja odmak od sadržaja dotadašnjih službenih molitvenika njegove biskupije.

Knjiga *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma* tiskana u godini 180. obljetnice njegove smrti velik je doprinos rasvjetljavanju Vrhovčeve djelatnosti, napose crkvene. Izneseni podaci svjedoče o biskupovoj otvorenosti prema nastupu promjena u političkim i društvenim okvirima te promjenama koje su zahvatile Katoličku crkvu. Vrhovac je prepoznao njihove pozitivne značajke prihvativši tekovine nove epohe. Pri tome je nastojao prilagoditi teološko promišljanje i djelovanje novim idejama te Katoličkoj crkvi u novonastalim uvjetima osigurati dostojno svjedočenje. Tražio je vjerodostojnija rješenja za svoje djelovanje, no nije dopuštao prevagu liberalizma. Zbog toga, ali i zbog mnogostrukoga i poticajnog djelovanja, kao i zavidnih organizacijskih sposobnosti, možemo se složiti s ocjenom dr. Hoška da je riječ o velikome biskupu i jednome od najznačajnijih pojava hrvatskoga novovjekovlja.

Maja Polić